

Abdüllatîf, *Hadîşü'l-ıfk kemâ câ'e fî sû-reti'n-Nûr ve eşerü'l-münâfikîn fih* (yüksek lisans tezi, 1404, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye usûlû'd-din [Riyad]); Ali Muhammed en-Nûrî, *Sûretü'n-Nûr dirâse tahlîliyye nahviyye* (yüksek lisans tezi, 1405/1985, Câmîatü'l-Ümmi'l-kurâ külliyyetü'l-luga [Mekke]). Gaz-zâlî sûrenin 35. âyetiyle ilgili olarak *Miş-kâtü'l-envâr* isimli bir eser telif etmiş (Kahire 1322, 1325; Halep 1922), Dâvûd-i Kar-sî de *er-Risâletü'n-nûriyye ve'l-mişkâ-tü'l-kudsîyye* adlı bir eser kaleme almıştır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 6383).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned (Arnaût), XXXVI, 45-48; Taberî, *Câ-mi'ü'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, V, 206-207; VIII, 236; XVIII, 135-137; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 140^b; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1379/1959, s. 179-190; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 46-80; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, III, 214; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1350, IV, 1; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emel – Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1420/1999, XVIII, 374; Muhammed et-Trab-lusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 718; M. Nâsiruddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥādîsî's-şahiha*, Dimaşk-Beyrut 1399/1979, I, 135-137; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Eh-dâfû külli sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Ke-rîm*, Kahire 1986, I, 255-258.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

NURBAHŞİYYE

(نوربخشييه)

Kübreviyye'nin

Seyyid Muhammed Nûrbahş'a

(ö. 869/1464)

nisbet edilen bir kolu.

Seyyid Muhammed Nurbahş 795'te (1393) İran'ın Kuhistan bölgesindeki Kâin kasabasında doğdu. Gençliğinde dinî ilimleri tahsil etmek için Herat'a gitti. Daha sonra Huttalân'a geçerek Kübrevî şeyhi Hâce İshak Huttalânî'ye intisap etti ve onun en seçkin müridlerinden biri oldu. Huttalânî'nin müridlerinden birinin rüyasında bir nurun Seyyid Muhammed'e indiğini ve ondan diğer müridlere yayıldığını gördüğünü, bunun üzerine Huttalânî'nin ona "Nûrbahş" lakabını verdiği, Seyyid Muhammed bu rüyayı kendisinin mehdî olduğu şeklinde yorumladığı, şeyhinin de onun bu yorumunu desteklediği kaydedilmektedir. Bazı kaynaklara göre ise kendisini mehdî olduğuna inandıran kişi şeyhi Huttalânî'dir.

Huttalân Valisi Bayezid, 827'de (1424) isyan hazırlığı içinde oldukları gerekçesiyle Huttalânî ve Nurbahş üzerine bir basın düzenledi. Huttalânî bu sırada öldürüldü, Nurbahş tutuklanarak Herat'a Timurlu Hükümdarı Şâhrûh'un huzuruna götürüldü. Sorgulamadan sonra Şiraz'a sürgün edilen Nurbahş bir süre Bihbehân'da kaldı, ardından Şüşter, Basra, Hille ve Bağdat'a gitti. Daha sonra dolaştığı İran'ın batısındaki bazı Kürt kabileleri arasında mehdîliği ve halifeliği benimsendi. Adına para bastırılıp hutbe okunması üzerine Şâhrûh tarafından tekrar tutuklandı. Hapisten kaçmayı başardıysa da yakalanarak Herat'a gönderildi. Herat'ta cami minberine çıkıp mehdîlik ve halifelik iddiasından vazgeçtiğini ilân etmeye mecbur tutuldu. 848'de (1444) ilmi konularda ders vermesi şartıyla serbest bırakıldı. Ardından yine kendisinden şüphe edildiği için Tebriz ve Şirvan'a, oradan da Gîlân'a gönderildi. Şâhrûh'un ölümünden (850/1447) sonra serbest kaldı. Rey'e gidip hayatının son dönemini geçirdiği Sûlikân köyüne yerleşti. 14 Rebîülevvel 869'da (14 Kasım 1464) burada vefat etti. Ardında birçok mürid ve yirmi kadar eser bırakan Nûrbahş'ın mehdîliği konusunda müridleri arasında iki farklı yaklaşım oluşmuş, bazıları onun mehdîliğini mehdî kelimesinin sözlük anlamıyla (hidayet edici) sınırlarken bazıları, bunun mezhepler arasındaki farklılığın ortadan kaldırılması ve yeni bir İslâmî yorumun getirilmesinden ibaret olduğunu öne sürmüştür.

Seyyid Nûrbahş'ın mensuplarının birçoğu Safevîler döneminde Şîliği benimsemiştir. Huttalânî'nin önde gelen müridlerinden Abdullah Berzişâbâdî, Nurbahş'ın mehdîliğini kabul etmemiş, Berzişâbâdî'nin takipçileriyle devam eden Kübreviyye koluna Zehebiyye (İtîşâşiyye) adı verilmiştir. Muhammed Nurbahş'ın Kahire'de Muhammed es-Semerikandî, Bağdat'ta Burhâneddin el-Bağdâdî adlı halifelerinin tekke kurduğu, ayrıca Hüsâmeddin Bitlisî'nin onun önde gelen müridlerinden olduğu bilinmektedir. Ancak tarikatın yayılmasını gerçekleştiren en önemli halifeleri oğlu Kâsım Feyzbahş ile Muhammed b. Yahyâ el-Lâhicî'dir.

Muhammed b. Yahyâ el-Lâhicî (ö. 912/1506) Şiraz'daki tekkesinde hem mürid yetiştirmiş, hem tasavvufî eserler kaleme almıştır. Eserlerinin en meşhuru *Meîâtî-ḥu'l-i'câz fî şerḥi Gülşen-i Râz*'dir. Vefatından sonra yerine oğlu Şeyhzâde Ah-

med Lâhicî (ö. 927/1520) geçmiştir. Muhammed Lâhicî'nin silsilesi oğlunun yanı sıra bir diğer halifesi olan Şeyh Gıyâs Nurbahşî vasıtasıyla devam etmiş ve Hindistan'da bazı Çiştîyye şeyhlerince sürdürülmüştür.

Muhammed Nurbahş'ın oğlu Kâsım Feyzbahş babasının yerine geçip Rey bölgesinde tarikatı yaymaya devam etmiştir. Bir ara Hüseyin Baykara'nın daveti üzerine Herat'a gitmiş, Abdurrahman-ı Câmî gibi bu şehrin Sünnî âlim ve sûfilerinin tepkisi üzerine oradan ayrılıp Rey bölgesine dönmek zorunda kalmış ve 919 (1513) yılında vefat etmiştir. Oğlu Şah Bahâeddin, muhtemelen tavırları Safevî yönetimini rahatsız ettiğinden babası henüz hayatta iken 915'te (1509) sorgulanıp öldürülmüştür. Kâsım Feyzbahş'ın yerine geçen torunu Şah Kivâmüddin Hüseyin de 944'te (1537-38) Safevî hükümdarı Şah I. Tahmasb tarafından öldürülmüştür. Nurbahşîyye'nin bu silsilesi daha ziyade Kâsım Feyzbahş'ın Hüseyin Eberkühî ve Şemseddin Irâkî adlı iki halifesi yoluyla devam etmiştir.

Nûrbahşîyye, Hüseyin Eberkühî'den sonra sırasıyla Kemal Cüveynî, Muhammed Sebzevârî, Melik Ali Cüveynî ve Ali Südeyrî vasıtasıyla sürdürülmüştür. Muhammed Mû'min Sebzevârî'nin ardından Muhammed Takî Şâhî yoluyla devam eden Nurbahşî silsilesi Muhammed Hasan Kûzekünânî'den (ö. 1250/1834) sonra üçe ayrılmıştır. Rızâ Kulî Safâ ile (ö. 1291/1874) devam eden silsilenin son şeyhi Muhammed Hasan Meşkûr (ö. 1989), Muhammed Takîpuşt Meşhedî ile devam eden ikinci silsilenin son şeyhi Mihr Ali Şah'tır. Üçüncü silsile ise Abdülkâdir Cehrûmî ile (ö. 1301/1884) sürmüştür.

Kâsım Feyzbahş'ın halifelerinden Şemseddin Irâkî (ö. 932/1526) Nûrbahşîyye'yi Keşmir'e taşımıştır. Irâkî'nin *el-Fıkhü'l-aḥvaṭ* adlı eserini Keşmir idarecisi Mirza Muhammed Haydar Duğlat Hindistan âlimlerine gönderip hakkında fetva istemiş, âlimler de bunun zındıklığa meyilli bâtil bir kitap olduğunu bildirmiştir. Duğlat döneminde Keşmir'de rahat bir ortam bulamayan bazı Nûrbahşîler, Ladak ve Baltistan'a göç etmiş, Irâkî'nin oğlu Danyal Baltistan'dan getirilip idam edilmiştir. Bugün Pakistan'ın özellikle kuzey bölgelerinde ve bazı büyük şehirlerinde Nurbahşîyye mensuplarının bulunduğu bilinmektedir. Ancak bunlar tarikattan ziyade mezhep olarak algılanmaktadır. Şemseddin Irâkî'nin halifelerinden Kemâleddin Mahdûm

ile devam eden Nurbahşî silsilesi hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu kolun yakın tarihteki önemli şeyhlerinden biri de Avn Ali Şah'tır (ö. 1991).

Nurbahşîler ile Nakşibendîler genellikle birbirlerine mesafeli durmuştur. Bununla birlikte Nakşibendiyye'nin Urmevî kolu kısmen Nurbahşî izleri taşımaktadır. Bu kola mensup olan Mevlânâ İlyâs Bâdâmyârî, babası İsmâ Nurbahşî vasıtası ile Nurbahşîyye'ye intisap etmiş, sonraları Nakşibendiyye'den Sun'ullah Kûzekünânî'nin halifesi Derviş Celâleddin Hüsrevşâhî'ye biat ederek Nakşibendî olmuş ve ondan icâzet almıştır. Nurbahşîlik bu Nakşibendî kolu için tarihî bir hâtıradan öteye geçmemiştir. Mahmud Urmevî'nin yeğeni ve müridi Açıkbaş Mahmud Efendi'nin *Şerh-i Evrâd-ı Fethiyye ve Risâle-i Nurbahşîyye* adlı eserleri bu hâtıranın izlerini taşımaktadır. Bazı kaynaklarda Bursa'da medfun bulunan Emîr Sultan'ın da (ö. 833/1429 [?]) Nurbahşî olduğu öne sürülür. Emîr Sultan Seyyid Muhammed Nurbahş'tan yaklaşık otuz beş yıl önce vefat ettiğine göre bunun zayıf bir ihtimal olduğu söylenebilir. Ancak Emîr Sultan'ın silsilesinin, babası Seyyid Ali vasıtasıyla Nurbahş'in müşşidi Hâce İshak Huttalânî'ye ulaştığı bilinmektedir. Babası Huttalânî'nin ölümünden sonra Nurbahş'a tâbi olmuş, Emîr Sultan da bu sebeple Nurbahşî olarak tanımlanmış olmalıdır.

Nurbahşîyye'de seyrü sülûkün en önemli unsurlarından biri Kübrevî şeyhi Seyyid Ali Hemedânî'nin derlediği *Evrâd-ı Fethiyye*'nin okunmasıdır. Bu evrâdın ardından "İlâ ilâhe illâ ente yâ hayyü yâ kayyûm", "İlâ ilâhe illallah" ve "Allah" diye zikredilir. İşrak namazından sonra 100 kere "Allâhü-ekber", 100 kere de "Allâhümme salli alâ Muhammed ve alâ âli Muhammed ve selim" denir. Bunlar ikinci namazından sonra da tekrarlanır. Toplu halde yemek yenmişse yemeğin ardından "Allah" ve "elhamdülillâh" denir (Harîrîzâde, III, vr. 207^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâdmîr, *Habîbü's-siyer*, IV, 611-612; Mirza Haydar Duglat, *Târîh-i Reşîdî* (nşr. W. M. Thackston), Cambridge 1996, s. 368-370; Abdülvâsî Nizâmî Bâharzî, *Maşkâmât-ı Câmî* (nşr. Necîb Mâyîl Herevî), Tahran 1371 hş., s. 188-196; Şüsterî, *Mecâlisü'l-mü'mînîn*, Tahran 1354 hş., II, 143-156; Açıkbaş Mahmud Efendi, *Risâle-i Nurbahşîyye*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hayri - Abdullâh Efendi, nr. 146, vr. 112^b-117^a; Harîrîzâde, *Tib-yân*, III, vr. 204^a-207^b; Hüseyin-i Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cenân* (nşr. Ca'fer Sultân Kurrâî), Tahran 1349 hş., II, 249-250; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'ik*, II, 322; Abdülhüseyin Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücü der Taşavvuf-ı İrân*, Tahran

1369 hş., s. 183-187; Abdul Majid Mattoo, "The Nurbakhshis of Kashmir", *Islam in India: Studies and Commentaries* (ed. C. W. Troll), New Delhi 1985, II, 98-113; Shahzad Bashir, *Messianic Hopes and Mystical Visions: The Nurbakhshiya Between Medieval and Modern Islam*, Columbia 2003; a.mlf., "After the Messiah: The Nurbakhshiyeh in Late Timurid and Early Safavid Times", *Society and Culture in the Early Modern Middle East* (ed. A. J. Newman), Leiden 2003, s. 295-313; M. Molé, "Professions de Foi de Deux Kubrawis: Ali-i Hamadani et Muhammad Nurbahş", *BEO*, XVII (1961-62), s. 133-201; Muhammad Riaz, "Mir Sayyid Muhammad Nur Bukhsh", *JPHS*, XVII (1969), s. 177-190; D. DeWeese, "The Eclipse of the Kubraviyah in Central Asia", *Jr.S*, XXI/1-2 (1988), s. 59-62; A. Rieck, "The Nurbakhshis of Baltistan-Crisis and Revival of a Five Centuries Old Community", *WI*, XXXV/2 (1995), s. 159-188; J. J. Elias, "A Second Ali: The Making of Sayyid Ali Hamadani in Popular Imagination", *MW*, XC/3-4 (2000), s. 395-420; D. S. Margolouth, "Nurbahşîyye", *İA*, IX, 355-356; a.mlf., "Nurbahşîyye", *İDMİ*, XXII, 491-493; Hamid Algar, "Nurbakhshiyah", *EP* (İng.), VIII, 134-136.

NECDET TOSUN

NURBÂKİ, Halûk (1924-1997)

İslâm ve bilim alanındaki
çalışmalarıyla tanınan
hekim ve yazar.

2 Şubat 1924 tarihinde Nevşehir'de doğdu. Babası, tarih ve edebiyat konusunda araştırmalar yapan Fransızca öğretmenî Edib Ali'dir. Orta öğrenimini Afyon'da tamamlayan Nurbâki, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. İstanbul'da kaldığı süre içinde Nuruosmaniye ve Beyazıt camilerindeki hadis derslerine devam etti. Özellikle Şeyh Hâdî Efendi ve Sâlih Fakîrî Efendi'den yararlandı. İlk yazılarını 1950'li yıllarda yazmaya başladı; *İslâm'ın Nuru ve Büyük Doğu*'da uzun süre farklı konularda makaleler yayımladı. Büyük Doğu Cemiyeti'nin kuruluşunda Necip Fazıl Kısakürek'in yardımcılığını üstlendi. Tıp öğreniminden sonra hükümet tabibi olarak

pek çok yerde görev yaptı. 1956 yılında Afyonkarahisar'ın Sinanpaşa ilçesinde görevini sürdürürken Afyon Lisesi'nde fizik, kimya ve matematik dersleri verdi. Bu sırada kendisine mânevî eğitim veren Faik Saraç'la karşılaştı. 1961'de Afyonkarahisar milletvekili seçildi. 1965'te meclisteki görevinin bitmesinin ardından yayın faaliyetlerine hız verdi, radyobioloji ve radyoterapi alanında uzmanlık yaptı. Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu tarafından hizmete açılan Türkiye'nin ilk kanser hastahanesinde çalıştı. Hastahanesinin bir süreye başhekimliğini yürüten Nurbâki, daha sonra Ankara Numune Hastahanesi'nin Radyoterapi Enstitüsü şefliği görevini üstlendi ve emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü. Bu arada Fransa, İsviçre ve İngiltere'de bilimsel çalışmalarda bulundu. 1992 yılında emekli olunca İstanbul'a yerleşti ve zamanının çoğunu konferans ve konuşmalara ayırdı. 2 Haziran 1997'de İstanbul'da vefat etti, cenazesi Afyon'da toprağa verildi.

Eserlerinde pozitif bilimlerle İslâmî gerçekler arasında yakın ilişki kurmaya çalışan ve bunu kendi felsefesi haline getiren Nurbâki, özellikle Kur'an âyetlerinin bilimsel gelişmeleri kuşatıcı özellikleri üzerinde durmuş, abdest, namaz, oruç gibi ibadetlerin insanın beden ve ruh sağlığına mücizevî etkilerini yine biyolojik ve tıbbî gerçeklere dayanarak dile getirmiştir. İlgili âyetleri bu açıdan yorumlayıp bazı zorlama izahlara gittiği yönünde eleştiriler alan Nurbâki bununla birlikte evrim teorisi, ruh göçü ve dünya dışı akıllı canlıların varlığı gibi teorilerin Kur'an'da yer aldığına dair iddiaları reddeder. Müsbet ilimler-dinî ilimler ayırımını kabul etmeyen müellif ilimlerin bir bütün halinde ele alınması gerektiğini savunur. Çalışmalarında gönül dünyasına vurgu yapan ve akıldan çok kalbi ön plana çıkaran Nurbâki'ye göre gönül imanının doğduğu ve yaşayabildiği tek iklimdir. Bu sebeple İslâm büyüklerinin yüksek ahlâk ve fazilet anlayışlarının öğrenilmesinin önemi üzerinde durur. Ayrıca ahlâkın temel konularından biri olarak İslâm'da kadının önemine dikkat çekmiş ve bu konuyu sık sık gündeme getirmiştir.

Eserleri. Nurbâki'nin çok sayıdaki eserinin başlıcaları şöylece sıralanabilir: A) *Tefsir: Fatiha ve Kırk Yorumu* (1982); *Âyet-el Kürsî Yorumu* (İstanbul 1998); *Bakara Sûresi Yorumu* (ilk elli dört âyet, İstanbul 1988, 1997); *Sûre-i Yûsuf'un Yorumu* (İstanbul 1987); *Yâsin Sûresi Yorumu* (İstanbul 1997); *Amme Cüzü Yorumu* (Nebe' sûresinden Leyl sûresine

Halûk Nurbâki